

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Sayı/Issue: 40 – Sayfa / Page: 413-428
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 13.04.2018 Kabul/Accepted: 09.05.2018

BAYEZİD MUTASARRIFI MAHMUT PAŞA'NIN MERKEZLE İLİŞKİLERİ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME¹

AN EVALUATION ON BEYAZID'S TENANT MAHMUT PASHA AND CENTRAL GOVERNMENT RELATIONS

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÖZGÜL
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
ibrahimozgul61@mynet.com

Dr. Ersin KIRCA
Başbakanlık Osmanlı Arşivi Uzmanı
ersnrca@gmail.com

Öz

Mahmut Paşa, 1799 yılında babası İshak Paşa'nın vefatından sonra Rumeli Beylerbeyliği pâyesiyle Bayezid Sancağı Mutasarrıfına tayin olundu. Yaklaşık yedi yıl bu görevde bulunan Mahmut Paşa 1806 yılında vefat etti. Bu çalışmada, Mahmut Paşa'nın Bayezid Sancakbeyi olduğu dönemde merkezden kendisine yazılan emirler ile Mahmut Paşa'nın vefatından sonra terekesi hakkında yazılan emirler konu başlıklarına göre gruplandırılarak incelenmiştir. Mahmut Paşa'ya merkezden yazılan yazılarda ele alınan başlıca konular: babası İshak Paşa'nın devlete olan borcunun muhalefatından karşılanarak ödenmesi, ordunun ihtiyacı için Bayezid sancağından koyun tedarik edilmesi, İran ile yapılan anlaşma şartlarına uygun olarak İran tarafından kendisine sığınan firarilerin iade edilmesi, bölgedeki beyler ve valiler arasındaki mücadele, isyan eden sabık Çıldır Valisi Şerif Paşa'nın Çıldır'a girişinin engellenmesi, himaye olunmaması ve üzerine ordu gönderilmesi gibi hususlardır. Bununla birlikte Mahmut Paşa'nın zulmüne uğrayan kişiler tarafında yapılan şikâyetler, Mahmut Paşa ile Haydaranlı aşireti arasındaki

¹ Bu çalışmanın bir kısmı 18-20 Ekim tarihleri arasında düzenlenen IV. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumunda bildiri olarak sunulmuştur.

mücadele ve Mahmut Paşa'nın vefatı ile muhallefatının devlet tarafından zapt edilmesi gibi konular öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mahmut Paşa, Bayezid, Osmanlı Devleti, Muhallefat, Mutasarrıf.

Abstract

Mahmut Pasha was appointed as Bayezid sanjak tenant of Rumelian region in 1799 after the death of his father Ishak Pasha. Mahmut Pasha, who carried out this mission for seven years, passed away in 1806. In this study, the orders written to Mahmut Pasha by central government in his Bayezid sanjak tenant period and orders written about Mahmut Pasha's heritages after his death were grouped according to their subject titles. The main issues discussed in the papers written from central government to Mahmut Pasha are payment of his father's, Ishak Pasha, dept to government through his heritages, the supply of sheep from the Bayezid sanjak for the need of the army, repatriation of Iranian refugees regarding the agreement with Iran state, the conflicts between the governors and legal authorities of the region, Şerif Pasha, who was Çıldır Governor in the past and he rebelled against the state, in this issue orders sent to Mahmut Pasha, such as the prevention of Şerif Pasha's entrance to Çıldır, the failure to protect him, and the sending of an army upon him. Furthermore Complaints regarding Mahmut Pasha's cruelty, conflict between Mahmut Pasha and the Haydaran tribe and repress the uprising of Mahmut Pasha's opponents after his death by governmental forces.

Keywords: Mahmut Pasha, Bayezid, Ottoman State, Opponents, Ten.

Giriş

Mahmut Paşa 25 Muharrem 1214 (29 Haziran 1799) yılında babası İshak Paşa'nın vefatından sonra Rumeli Beylerbeyliği pâyesiyle Bayezid Sancağı Mutasarrıfına tayin olundu (İnbaşı, 2006: 89). Bayezid Sancağı, Mahmut Paşa'ya yurtluk ocaklık suretiyle tevcih olunmuştu (BOA, C.ML 469-19071). Osmanlı merkezi hükümeti, uç bölgelerdeki sancaklarda kendi iktidarını sağlamlaştırmak ve onları hâkimiyetinde tutmak için Osmanlı klasik sancak yönetiminden farklı olarak yurtluk-ocaklık sistemini uygulamıştır. Adana, Çıldır, Trabzon, Şam, Rakka, Tunus, Bosna, Şehrizer ve daha çok İran sınırına yakın bölgelerde Ekrad Sancağı (Yurtluk-Ocaklık) ve hükümet diye adlandırılan bir tür babadan oğula geçen sancak beylikleri oluşturmuşlardır (Gencer, 2011: 76). Yurtluk-ocaklık ve hükümet statüsünde tayin olunan beyler yüzyıllardır varlığını sürdüren hanedanlara mensuplardı. Bu nedenle bölge halkı üzerinde önemli ölçüde nüfuz sahibi olmuşlardı. Özellikle göçebe aşiretleri hükümleri altına alıp bunların askeri gücünden faydalanıyorlardı (Gencer, 2011: 78). Bu beyler sefer zamanlarında buldukları beylerbeyinin emri altında sefere giderlerdi (Kılıç, 1999: 122). Yavuz Sultan Selim zamanında İdris-i Bitlisî'nin öncülüğünde

kurulan bu sistemle yerel hanedanların ve özellikle Kürt beylerinin nüfuzundan faydalanmak amaçlanmıştır. Yurtluk-Ocaklık sancaklar azl ve nasb kabul etmezler, beyler öldüklerinde veya hizmette kusurları görüldüğünde sancaklar evlat ve akrabalarına verilir, aile dışından kimseye tevcih yapılmazdı (Kılıç, 1999: 125).

Devletin uç bölgelerdeki yerel beyleri kontrol etmekte yoğun bir çaba sarf ettiği söylenebilir. Çünkü yerel beyler, bazen halkı yoğun bir baskı altında tutmakta ve devletin uç bölgelerde benimsediği politikanın aksini takip etmekteydiler. Merkezi otoriteden bağımsız hareket eden yerel beyler görevden alınmaktaydılar. Bu durumu kabullenemeyen Bey/Beyler isyan yolunu seçmekteydi (Kaya, 2016, 17-26). Bu beyler Osmanlı devleti ile İran'ın ortak nüfuz bölgelerinde olmalarından dolayı duruma göre taraf değiştirdiklerinden iki ülke arasında sınır problemlerinin nedeni olmuşlardır. Bu durum sınır garnizonlarda ki asker sayısını ve hareketliliği artırmıştır (Sarıkçıoğlu, 2013-24-27).

1-İshak Paşa ve Mahmut Paşa'nın Muhallefâtı

İshak Paşa'nın vefatından sonra Bayezid Sancağı oğlu Mahmut Paşa'ya İshak Paşa'nın muhallefâtı bedeli olarak 500kise akçe yani 250 bin kuruş ödeme taahhüdü karşılığında tevcih olundu. İshak Paşa'nın muhallefâtının en kısa sürede hazineye gönderilmesi kendilerinden talep olundu(BOA, AE.SSLM. III., 183-10964).Safer 1215(Temmuz 1800) tarihinde Mahmut Paşa hazineye ödemeyi taahhüt ettiği 250 bin kuruşun 50 bin kuruşunu ordu hazinesine göndermiş² (BOA, C.ML 469-19071) 40 bin kuruşunu da zimmet kaydı olarak teslim etmiştir. Geriye 160 bin kuruş borcu kalmıştır(BOA, C.ML 41/1892).

Mahmut Paşa, 1801 yılında merkeze yazdığı yazıda babası İshak Paşa'nın muhallefât bedeli ve caize malından devlete ödemesi gereken borcunu ödemek için mühlet talep etmiştir. Mahmut Paşa Azerbaycan ve İran'da meydana gelen karışıklıkların gittikçe artmasını bahane göstermiştir. Fakat Mahmut Paşa'nın bu bahanesi merkezde "ahde vefasızlık" yani verdiği sözde durmama olarak algılanmış özellikle de sefer zamanı böyle bir bahane üretilmiş olması hoş karşılanmamıştır. Buna karşılık Mahmut Paşa'nın borcunu ödememekte ısrar etmesi halinde kendi üzerinde kayıtlı olan mukataaların taliplilerine iltizam olunması ve elde edilen gelirlerin Mahmut Paşa'nın borcundan düşülmesi kararlaştırılmış ve bu karar 3 Zilkade 1215 (18

² Bu meblağ Ordu-yı hümayuna ulaştırılmak üzere Erzurum Gümrükçüsü Osman'a gönderilmiştir.

Mart 1801) tarihli bir fermanla Mahmut Paşa'ya bildirilmiştir (BOA, C.ML 41-1892).

Mahmut Paşa ödemeyi taahhüt ettiği tarihten üç yıl daha geçmesine rağmen muhalefat bedelinin tamamen ödememiş (BOA, C.AS 531-22199) bunun üzerine Mahmut Paşa'nın borcu olan 160 bin kuruşun önce cebren Mahmut Paşa'nın emvalinden tahsil edilmesi için Erzurum valisine emir gönderilmiş (BOA, C.ML 706-28810) ise de daha sonra Mahmut Paşa ile anlaşarak bu meblağın iki taksit olarak ödenmesi kararlaştırılmıştır. Birinci taksit olan 80 bin kuruş 1217 senesi Şevval ayında (Ocak 1803); geri kalan kısmı ise 1218 senesi Muharrem'inde (Nisan 1803) ödenecektir. 80 bin kuruşluk ikinci taksitin 12875 kuruşu aşağıda bahsi geçecek olan koyun bedelidir. Mahmut Paşa birinci taksit olarak 75 bin kuruş ödemiştir. İkinci taksiti ödemesinde kolaylık olmak üzere Mahmut Paşa'nın alacaklı olduğu kişilerin borçlarını tahsil edilmesi için Erzurum valisine emir yazılmıştır (BOA, C.ML 478-19479). Mahmut Paşa'nın geriye kalan 80 bin kuruşluk ikinci taksiti ödeyip ödemediği hakkında elimizde bir bilgi yoktur.

Mahmut Paşa 1221 (1806) tarihinde vefat etti. Mahmut Paşa'nın başlıca varisleri oğlu ve kardeşi İbrahim'dir. Mahmut Paşa'nın muhalefatından devlete 850 kise akçe ödemeyi taahhüd eden kardeşi İbrahim, 21 Rebiü'lvelev 1221 (8 Haziran 1806) tarihinde mirimiranlık pâyesiyle Bayezid mutasarrıfı tayin olundu (BOA, AE.SSLM.III., 398-22998). Mahmut Paşa köklü bir hanedandan geldiği için serveti oldukça fazla idi. Yukarıda bahsedilen belgede Mahmut Paşa'nın muhalefatından devlete 5 bin kise akçe ödense bile bu paranın onun servetinin ancak yarısına denk geldiği belirtilmektedir (BOA, AE.SSLM.III., 398-22998).

Mahmut Paşa'nın muhalefatı kabzı için daha önce Defterdar Mektupçusu olan Divan-ı Hümayun Hâceganlarından Yusuf Efendi tayin olundu fakat Mahmut Paşa'nın biraderi İbrahim Bey'in bu konudaki tutumu ve bu işe pek yanaşmayacağıının anlaşılması dolayısı ile muhalefatı kayıt altına alınmamış (BOA, C.ML 62-2834) yukarıda da bahsettiğimiz üzere 850 kese akçe üzerinde³anlaşmıştır. (BOA, C.ML. 191-7886). Bu para Erzurum Valisi Yusuf Ziya Paşa vasıtasıyla tahsil edilmiştir (BOA, TSMA.e 283-21).

Bununla birlikte Mahmut Paşa'nın borçları da vardı. Mahmut Paşa'nın kardeşi İbrahim Paşa, Mahmut Paşa'nın devlete ve şahıslara olan borçlarının ödenmesi için hazineye 425 bin kuruş ödemeyi kabul

³ 850 kiseden 300 kisesi İrad-ı Cedid Defterdarı Ahmed Bey'in Arpa Emaneti'nde olan alacağına, 50 kisesi Darbhane-i Âmire'ye, 500 kisesi ise Haremey-i Muhteremeyn maslahatı masarifine tertip ve tahsis olunmuştur.

etmiş ve buna mukabil Mahmut Paşa'nın bütün muhalefatını varisleri ile birlikte zapt etme imtiyazına sahip olmuştu. Mahmut Paşa vefat ettikten sonra alacaklıları varislerinden alacaklarını talep ettiler. Bunlardan Hüdaverdioğlu Manos ve Manok'un Mahmut Paşa zimmetinde 29560 kuruş alacağı vardı (BOA, AE.SSLM.III., 398-22998). Fakat bu kişilerin alacaklarını tahsil edip edemediklerine dair elimizde mevcut bir bilgi bulunmamaktadır.

2-Ordu İçin Koyun ve Keçi Tedariki

Osmanlı Devleti, sefer dönemlerinde eyalet ve sancak beylerine ordu iaşesinin temin edilmesi için zorunlu yükümlükler getirmiştir. Bayezid Sancağı mutasarrıflarına da ordu iaşesi ile ilgili emirnameler gönderilmiştir. Bayezid, Osmanlı-İran sınırında olmasından dolayı iki ülke arasında meydana gelen savaşlarda etkilenmiş ve sancakta reyanın büyük sıkıntılar yaşamasına neden olmuştur. Örneğin 1804 tarihinde Bayezid Sancağı mutasarrıfı Mahmut Paşa ile Bayezid kadısı merkeze arzuhaller göndererek halkın birkaç yıldan beri devam eden Osmanlı-İran savaşlarından dolayı büyük bir korku içinde olduklarını ve bu savaşlardan dolayı buldukları yerleri terk ettiklerini ifade etmişlerdir (Karataş, 2016: 48).

Osmanlı-İran arasında yapılan savaşlarda ordu iaşesi için arşiv kaynaklarında çok sayıda belge bulunmaktadır. Merkezi hükümet iki devlet arasında meydana gelen savaşlarda halkın perişan olduklarına dair şikâyetler almışlardır. Bundan dolayı bazı dönemlerde sancak ahalisini ağnam vergisinden muaf tutmuşlardır. Örneğin, Bayezid Sancağı için 5000 adet koyun mübaayası tertip olunmuş olup her bir koyun için beşer kuruş bir fiyat biçilmiştir. Toplam 25.000 kuruş tahsil edilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak reyanın içinde bulunmuş olduğu zor durumdan dolayı 10.000 kuruşu affedilmiş geriye kalan 15. 000 kuruşun tahsil edilmesi kararlaştırılmıştır (BOAC. ML,23066).

Osmanlı ordusunun et ihtiyacının bir kısmı Doğu Anadolu bölgesindeki vilayetlerden koyun ve keçi tedarik edilmek suretiyle karşılanmaktaydı. Bu konuda 1215 senesinde Bayezid Mutasarrıfı Mahmut Paşa'dan da Bayezid livasında rayiç bedelle satın almak suretiyle ordu için İstanbul'a koyun göndermesi talep olunmuştur. Mahmut Paşa adamı Yusuf vasıtasıyla İstanbul'a 8 bin baş koyun ve keçi göndermiş fakat bu hayvanlardan 2170 tanesi yolda telef olmuştur⁴ (BOA, C. ML, 23066). Geriye kalan 5830 baş hayvan 1217 senesi

⁴ Telef olan koyunların yerine Mahmut Paşa'dan bu koyunların bedeli talep olunmuş, bu bedel hesaplanırken de 1 koyun 12,5 kuruş olarak hesaplanmış ve telef olan 2170 koyundan yarısı affedilerek Mahmut Paşa'dan 1085 koyunun bedeli olan 13562.5 kuruş Mahmut Paşa'nın devlete olan borcuna dâhil edilmiştir.

Ramazan ayının son günlerinde İstanbul'a ulaştırılmış ve kasabbaşıya teslim edilmiştir. Bu koyun ve keçilerin tanesi 12.5 kuruş olmak üzere toplam bedeli 72805 kuruştur. Ağnam bedeli için hazineden Mahmut Paşa'ya 60 bin kuruş gönderilmiştir (BOA,C.AS 531-22199).Mahmut Paşa, koyun bedelinden arta kalan 12805 kuruşluk kısmın İshak Paşa'nın muhallefatı bedelinden dolayı hazineye olan 160 bin kuruşluk borcundan düşülmesini talep etmiş (BOA, C.AS 538-22546)ve bu talebi kabul edilmiştir (BOA, C.AS 531-22199).

3- Caferkulu Han Meselesi

Bu dönemde İran'da meydana gelen karışıklıklar Mahmut Paşa'yı doğrudan etkilemiştir. Nadir Şah döneminde Osmanlı Devleti ile İran arasında yapılan Eylül 1746 tarihli antlaşmaya göre sulh anlaşması akdedildiği tarihten sonra İranlılardan Anadolu'ya ve Anadolu'dan İran'a gelenler himaye edilmeyerek birbirlerinin vekillerine teslim edilecektir (Name-i Hümayun Defteri, 2004: 182).Mahmut Paşa bu anlaşma maddesine aykırı olarak İran'dan kendisine sığınan kişileri bir müddet himaye etmiş, iki ülke arasındaki dostluğa zarar veren bu tutumundan vazgeçmesi için Mahmut Paşa'ya 1800 ve 1804 tarihlerinde merkezden emirler gönderilmiştir.

İran'daki karışıklıklardan dolayı Caferkulu Han ittifak arayışında bulunmuş ve sınırdaş olduğu Bayezid Sancağı mutasarrıfı Mahmut Paşayla münasebet kurmaya çalışmıştır. Caferkulu Han, Bayezid Sancağı mutasarrıfı Mahmut Paşa'dan yardım istemiştir. Ayrıca Sepki, Celali, ve Haydaranlı gibi aşiretlerden de asker yardımında bulunmuştur (BOA, HAT, 160/6689-A.). Hoy eski hanı Caferkulu Han Osmanlı'ya iltica talebinde bulunmuş ve hanın durumu ile ilgili merkeze bilgi verilmiştir(BOA, HAT, 160/6686.).(Mahmut Paşa adı geçen han ile görüşmüş ve bu konuda kendisine destek çıkmıştır. Bu konu ile ilgili merkezden Mahmud Paşa'ya çeşitli emirler yazılmıştır.

Evasıt-ı Muharrem 1215 (3-13 Haziran 1800) tarihinde gönderilen fermanda, Mahmut Paşa'nın İran'dan firar ederek Osmanlı Devleti'ne iltica eden mültecileri himaye ettiği haber alınmış ve iki ülke arasında bir soruna meydan vermemek ve İran ile yapılan anlaşmaya aykırı davranmamak için Mahmut Paşa'nın kendisine sığınan İranlıları teslim etmesi emirolunmuştur. Ayrıca İran hanlarından Caferkulu Han'ın biraderi Hüseyin Han'ın İmam kulu Han'ın oğluna nişanlı olan kızını Mahmut Paşa kendi nikâhına almak için bin nefer süvari askeri hazırlayarak o tarafa göndermiştir. Mahmut Paşa'nın bu iki hareketi Osmanlı Devleti'nin İran ile olan ilişkilerine zarar vereceğinden

Mahmut Paşa'dan bu tür davranışlardan kaçınması istenmiştir(BOA, AE.SSLM.III.333-19308).

Mahmut Paşa'nın anlaşmaya aykırı olarak himaye ettiği İranlılardan biri de Hoy Hanı Caferkulu Han'dır. Caferkulu Han İran'da Şahlığını ilan eden Feth Ali Han'a karşı bağımsızlık mücadelesine girişmiş; fakat bu mücadelede Feth Ali Han karşısında tutamayıp, Hoy'dan ayrılmış ve Bayezid Mutasarrıfı Mahmut Paşa'ya sığınmıştır. Mahmut Paşa buradaki Sepki, Celali ve Maniki gibi aşiretlerden topladığı 8 bin kişiden oluşan birliklerle Caferkulu Han'a takviye kuvvet oluşturmuştur. Caferkulu Han ile üzerine gelen Abbaskulu Mirza'nın kuvvetleri arasında Vilman'da yapılan muharebede Caferkulu Han yenilgiye uğramış ve iki-üç bin askerini kaybetmiştir. Önce Kırbas Kalesi'ne firar eden Caferkulu Han ardından Bayezid tarafına yönelmiştir. Onu takip eden Abbas Kulu Han Hoy'u ele geçirmiştir. Mahmut Paşa'nın Caferkulu Han'ı himaye etmesi anlaşmaya aykırı ve iki devlet arasında daha büyük bir hadiseye sebep olacak tarzda bir harekettir (Karataş, 2016: 48). Mahmut Paşa'ya ve Erzurum Valisi Alaaddin Paşa'ya Evasıt-ı Ra. 1219 (20-30 Haziran) tarihinde gönderilen fermanında Caferkulu Han'ın İran'a iade edilmesi ve bundan sonra o şekilde İran'dan firar edenlerin himaye edilmeyip İran'a iade edilmesi istenmiştir (BOA, AE.SSLM.III. 102-61989.)

Belgelerden anlaşıldığı üzere Bayezid'den ayrılan Caferkulu Han Makü Kalesi'ne sığınmıştır. Abbas Mirza Makü kalesini kuşattığı esnada Bayezid Mutasarrıfı Mahmut Paşa'nın arabuluculuğu neticesinde ikisinin arası düzelmiştir. Abbas Mirza ile Caferkulu Han arasındaki mücadelenin sona ermesinden yaklaşık iki yıl sonra Caferkulu Han Osmanlı Devleti'nden iltica ve himaye talep etmiştir. Bu talebine karşı padişahın gelecek cevabı beklemesi tavsiye olunmuştur (Karataş, 2014:44).

4- Şerif Paşa Meselesi

Devletin güçlü olduğu dönemlerde bölgedeki beyler merkezî yönetimin emirlerine itaat etmişlerdir. Merkezî otoritenin gücünü kaybetmeye başlamasıyla özellikle 19. Yüzyılın başlarından itibaren başına buyruk hareket etmeye başlamışlardır (Gencer, 2011: 79). Çıldır Valisi Süleyman Paşa'nın oğlu Şerif Paşa bu duruma uygun bir örnek teşkil etmektedir. Çıldır Valisi Süleyman Paşa'nın ölümü üzerine babasının muhalefatını devlete teslim etmez düşüncesiyle Çıldır Valisi olarak tayin olunmayan Şerif Paşa aşiretlerin desteği ile bu görevi elde etmeyi başarmıştır. Şerif Paşa İran tarafından zuhur eden Ağa Muhammed Han'ın hicrî 1210 (1795-1796) yılında Azerbaycan ve Tiflis'e hücumunda Osmanlı Devleti'ne ve Çıldır eyaleti dâhiline

sığınan Tiflis ahalisini esir alıp bir kısmını esir olarak satmıştı. Bunun üzerine Evasıt-ı M. 1211 (17-26 Temmuz 1796) tarihinde Şerif Paşa Çıldır Valiliğinden azledilerek Adana Valiliğine atanmış ve Çıldır Eyaleti de Erzurum Valisi Yusuf Paşa'ya ilhak olunmuştur (BOA, A.DVNS.MKM.MHM.d 3, h. 39).⁵

Şerif Paşa Adana Valisi tayin olunduktan sonra ordu-yı hümayun ile birlikte sefere katılmış ve 1800 yılında sefer dönüşünde askerleri ile birlikte doğruca Adana'ya gitmeyip kendi vilayeti olan Ahışa'ya gitmek istemiştir. Osmanlı hükümeti Şerif Paşa'nın burada bir ihtilale sebep olmasından endişelenmiş ve Şerif Paşa vezirlikten ve Adana valiliğinden azledilerek Tokat'ta ikamet etmesi kararlaştırılmıştır. Şerif Paşa'nın kesinlikle Çıldır eyaletine gitmesine engel olunması için Şerif Paşa'ya, Erzurum ve Çıldır valileri ile Kars Muhafızı Vezir Numan Paşa, Bayezid Sancağı Mutasarrıfı Mahmut Paşa ve Van beylerbeyine Cemaziyelevvel 1215 (Eylül-Ekim 1800) tarihinde ayrı ayrı emirler gönderilmiştir (BOA, A.DVNS.MKM.MHM.d 3, h. 587-590).

Bütün bu emirlere rağmen Şerif Paşa Çıldır tarafına doğru hareket etmiş ve Çıldır eyaletinin kendisine tevcih olduğuna dair etrafa yalan haberler yaymış, sahte mühür kazıtmış ve sahte mahzarlar hazırlatmıştır. Bunun üzerine bölgedeki beylerbeyi ve mutasarrıflara aynı zamanda Mahmut Paşa'ya da- Evail-i Şaban 1215 (18-27 Aralık 1800) tarihinde tekrar emirler gönderilmiş ve Şerif Paşa'nın yaydığı yalan haberlere itibar edilmeyerek kendisinin Çıldır eyaletine yaklaştırılmayarak Tokat'ta ikamet ettirilmesi istenmiştir (BOA, A.DVNS.MKM.MHM.d 3, h. 598-600). Fakat merkezden gönderilen bu emirler bölge idarecileri tarafından istenilen şekilde tatbik olunamamıştır. Nitekim aynı konuda Evahir-i Şaban 1215 (7-17 Ocak 1801) tarihinde Bayezid Mutasarrıfı Mahmut Paşa'ya Şerif Paşa'nın o havaliden def'i, cezasının tertip edilmesi ve Çıldır Valisi Sabit Paşa'nın görevini sürdürmesine yardımcı olunması için tekrar bir hüküm gönderilmiştir (BOA, A.DVNS.MKM.MHM.d 4, h. 5).

Devlet daha büyük meselelerle uğraştığından onun üzerine asker gönderememiş dolayısıyla gerektiği cezaı verememişti. Fakat onun bulunduğu bölgede kendisine düşman olacak birinin ortaya çıkarılmasına çalışılmıştı. Acara Mütesellimi Memişzade Selim Bey, bu işi görüp onun hakkından geldiği takdirde kendisine vezirlik rütbesi ile Çıldır eyaletinin verileceği vaad edilmişti. Bunun üzerine Selim Bey, Şerif Paşa'ya karşı ayaklandı. Kendisine birçok taraftar topladı.

⁵ Bu tayin yapılırken Şerif Paşa'nın bu görevi kabul etmeyip isyan etmesinden endişe duyulmuş ise de korkulan olmamıştır.

Şerif Paşa ile yaptığı savaşlarda Şerif Paşa'nın ordusunu yendi. Ahışha halkı artık Şerif Paşa'ya yardım etmiş oldu. Şerif Paşa Ardahan Kalesi'ne kaçtı fakat kale dizdarı ona kapıları kapattı. Oradan da hareket ederek Oltu'ya gitti. Erzurum Valisi ve Kars muhafızı onun Oltu'da olduğunu bildirdi. Ona gerekli cezayı vermeleri için Erzurum valisine ve diğer gerekli gelen kimselere emirler gönderildi. Şerif Paşa ceza korkusu ile gizlenmişti. Onun yerine Sivas Valisi iken Mısır seferinde vezirliği alınmış olan Zaralızade Recep Paşa'ya tekrar vezirliği verilerek Çıldır eyaletine tayin edildi (Temelkuran, 1966: 216-217).

Mahmut Paşa bu dönemde Şerif Paşa'ya yardım etmek istemiş, fakat divandan sert bir şekilde uyarılmıştır. Mahmut Paşa'ya yazılan emirde Şerif Paşa'ya gizli veya açıktan her hangi bir yardımda bulunmaması, olayın bastırılmasında rehabet ve müsamaha göstermemesi tembih olunmuştur. Şerif Paşa'nın üzerine Erzurum ve Trabzon Beylerbeyi ile Muş ve Bayezid Mutasarrıfları gönderilmiştir. Şerif Paşa üzerine gelen kuvvetler karşısında dayanamayarak Oltu'ya sığınmıştır (Karataş, 2014: 45).

Evahir-i Receb 1217 tarihinde Bayezid Mutasarrıfı Mahmut Paşa'ya gönderilen emirde Çıldır Valisi Şerif Paşa'nın yanında bulunan bir miktar süvari askeri ile geceleyin Çıldır Kalesi'nden firar ettiği bildirilmekte, gideceği yol ve güzergâhların tutularak Şerif Paşa'nın asker gönderilerek aranması bulunduğu mahalde tutuklanması, Şerif Paşa'ya açık ve gizli hiçbir şekilde yardım ve himayede bulunulmaması istenmiştir(BOA, A.DVNS.MKM.MHM.d 4, h. 211).Şerif Paşa Acara mütesellimi ile girdiği muharebeyi kaybetmiş ve yanında bulunan yirmi otuz nefer süvari ile Bayezid taraflarına firar etmek zorunda kalmıştır. Evahir-i Şaban 1217 (7-17 Ocak 1801) tarihinde Bayezid Mutasarrıfı Mahmut Paşa'ya gönderilen emirde Bayezid'de olduğu bildirilen Şerif Paşa'nın hiçbir şekilde kaçmasına meydan verilmemesi ve himaye edilmeyerek yakalanması ve yakalandıktan sonra idam edilmesi ve kesik başının İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir (BOA, A.DVNS.MKM.MHM.d 4, h. 225).Bu olaydan iki sene sonra Eylül 1803'te etraftan topladığı düzensiz aşiret birlikleri ile Çıldır'a saldırması üzerine hakkında idam kararı çıkmış, bu konuda Erzurum valisine ve diğer idarecilere emirler gönderilmiştir. Ancak sonradan idam cezası kaldırılmıştır (Karataş, 2014:45).

Bu durum 18. Yüzyıl'ın sonlarında ve 19. Yüzyıl'ın ilk çeyreğinde Osmanlı Merkezî otoritesinin zayıflamış olduğu ve buna karşılık Doğu Anadolu ve Rumeli'deki aşiret ağaları, ayanlar ve valilerin merkezî otoriteye karşı güç kazandığını göstermektedir. Osmanlı merkezî hükümeti eyaletlerde güçlenmiş olan valileri suç işlemiş olsalar bile isyan etmesinden ve bölgede bir karışıklık

çıkarmasından çekindikleri için azletmekten çekinmiş, bu kişileri ya görevlerinde bırakmış ya da Şerif Paşa örneğinde olduğu gibi başka bir valiliğe tayin etmiştir.

5- Mahmut Paşa Hakkındaki Şikâyetler

Bayezid Sancağı yurtluk-ocaklık statüsünde idare edilen bir sancak olduğu için yönetim babadan oğula geçmekte ve sancakbeyleri de merkeze bağlı diğer sancakbeylerine göre iç işlerinde daha müstakil hareket edebilmekteydi. Bu yönetim tarzı Bayezid mutasarrıflarının zaman zaman kanunu aykırı harekette bulunabilmelerine ve bölgedeki alt düzey diğer yöneticiler ile aşiretler üzerinde baskı kurmalarına neden olmaktaydı. Bu araştırmada incelenen dönemde Mahmut Paşa'nın bu şekilde kanunsuz uygulamaları ve bunun neticesinde kendisi hakkında merkeze yapılan şikâyetler vuku bulmuştur.

Mahmut Paşa Haydaranlı Aşireti'nin ileri gelen bazı kişileri huzuruna davet edip daha sonra bunları tutuklamış ve canlarının bağışlanması karşılığında bunlardan cebren büyük miktarda hayvan ve eşya almıştır. Haydaranlı Aşireti ileri gelenleri daha sonra bir mahzar yazarak Divan-ı Hümayun'a şikâyetçi olmuşlardır. Ayrıca Mahmut Paşa'nın gaspettiği koyun, deve, at gibi hayvanlarla eşya ait defter tutulmuştur (BOA, C.DH 24-1196-1).⁶Yapılan şikâyet üzerinde Haydaranlı Aşireti beyleri ile bizzat Mahmut Paşa'nın veya vekilinin Erzurum'da mahkeme olmaları kararlaştırılmıştır(BOA, C.DH 24-1196-2).

Mahmut Paşa ile Haydaranlılar arasında yaşanan olaya benzer vakaların daha sonraki dönemlerde de yaşandığı görülmektedir. Mahmut Paşa'dan sonra Bayezid mutasarrıflığı İbrahim Paşa geçmiştir. 1814'te Zilanlı aşireti 60-70 haneyle kışlak için Bayezid Sancağına gelmişlerdir. Bayezid mutasarrıfı İbrahim Paşa Zilan aşireti üzerine asker göndermiş, 6000 koyun ve 5000 kadar büyükbaş hayvanlarını ve eşyalarını gasb etmiştir. Ayrıca 100'den fazla Celali aşireti mensubu kişileri hapsedmiştir. İbrahim Paşa'nın uygulamış olduğu baskı merkeze (İstanbul) bildirilmiş ve paşanın hakkından gelinmesi istenmiştir Kaya, 2017).

Mahmut Paşa'nın zulmüne uğrayan sancakbeyi ve mutasarrıflar da olmuştur. Bunlardan ilki Toprakkalesi Mutasarrıfı Halil Bey'dir. Bayezid Sancağına bağlı Toprakkalesi Kazası Mutasarrıfı Halil Bey'in, padişahın emrine aykırı hiçbir davranışı olmadığı ve kaza ahalisinin kendisinden hoşnut ve razı olduğu halde Bayezid Sancağı Mutasarrıfı

⁶ Bu deftere göre 478175 baş koyun, 205 deve, 1315 katır, 5525 sığır, 454 at, 550 adet tüfek, 860 adet kılıç, raht takımı, seccade, halı çul vs. gibi eşyalar Mahmut Paşa tarafından zorla alınmıştır.

Mahmut Paşa, çok sayıda asker ile Halil Bey'in üzerine yürüyüp söz ve eman vererek Halil Bey'i huzuruna getirtip kendisi katlettiği, bin kese akçeden ziyade para ve eşyasına zorla el koyduğu bilinmektedir(BOA, C.DH 25-1243).Bu iki olay Mahmut Paşa aleyhinde merkezde olumsuz bir izlenim meydana getirmiş hatta padişah bile kendisine gücenmiş iken, Tayyar Paşa'nın iltimasıyla Mahmut Paşa affedilmiştir(BOA, C.DH 25-1243).

Erzurum'a bağlı Şelve Sancakbeyliği yurtluk-ocaklık şeklinde babadan oğula tevcih olunmaktaydı. Şelve Sancakbeyi İbrahim'in vefatından sonra Bayezid Mutasarrıfı Mahmut Paşa bu sancakbeyliğine kendi kardeşi İbrahim'i tayin ettirmiş, ayrıca bu sancakbeyliğinin kendisine tevcih olunmasını bekleyen Mir Ahmed Bey'in hanesini basarak hayvanat ve cariyelerini gasp etmiş ve hanesini yağma ettirmiştir. Bu konuda Mir Ahmed Bey'in vuku bulan şikâyeti üzerine davalarının Erzurum'da Erzurum valisinin görüşü de alınmak suretiyle görülmesi (BOA, C.DH 283-14107) ve Mahmut Paşa tarafından gaspedilen eşyaların geri iadesi veya bedelinin tazmin ettirilmesi kararlaştırılmıştır. Fakat Mahmut Paşa "her kimin davası var ise tarafıma gelip fasl-ı davaya mübaderet eylesin" diyerek Erzurum'daki mahkemeye vekil-i şer'îsini göndermemiş, dolayısı muhakemeleri gerçekleşmemiştir (BOA, C.ZB 15-747).

Muş Mutasarrıfı Murad Paşa Divan-ı Hümayun'a bir arzuhal göndererek Bayezid Mutasarrıfı Mahmut Paşa'nın pek çok zulüm ve eziyette bulunduğunu, Hınıs ve Tekman sancağını benim malikânem diyerek halkazulmettiğini belirtmiştir (BOA,C.ML 457-18547). Daha önce Şerif Paşa meselesinde de görüldüğü üzere merkezi otoritenin zayıflaması, devletin Rusya ile savaş halinde bulunması ve hazinenin artan nakit ihtiyacı gibi sebeplerle Osmanlı hükümeti bölgedeki idarecilerin bu tür kanuna aykırı hareketlerine göz yummak zorunda kalmıştır.

Mahmut Paşa'nın zulmüne uğrayan bir diğer kişi Fransız şarkiyatçısı Pierre Ammedee Jaubert'tir. Jaubert 1805 senesinde İran üzerinden İstanbul'a gelip oradan kendini tüccar gibi gösterip Trabzon'a geçmiştir. Amacı Erzurum üzerinden Erivan'a geçmek olan Jaubert'in ajan olmasının anlaşılması üzerine kendisine izin verilmemiştir. Sonunda Fransız konsolosunun yardımıyla izin alarak Erzurum'a geçmiştir. Bu kez Erzurum'da alıkonulan Jaubert bir yolunu bularak Tebriz'e gitmeye çalışırken Doğubayazıt da yakalanarak Mahmut Paşa'nın huzuruna çıkarılmış ve tüccar olmayıp ajan olduğunun anlaşılmasıyla, rehber ve hizmetçileriyle birlikte zindana attırılmıştır (Eyice, 2000: 576-578).

Bu olay üzerine Napolyon, bizzat Osmanlı Sefiri Muhibb Efendi'ye İran tarafına yolladığı elçinin sınırda saldırıya uğradığını ve bunun kim olduğunu sormuş, bu kişinin Bayezid Sancağı Mutasarrıfı olduğu ve gereği gibi uyarıldığı cevabını almıştır (Türkmen, 2016:378).

Sonuç

XIX yüzyılın başında şehirde çıkan veba salgını, saraya sıçramış haremde pek çok kişiyle birlikte Doğubayezid Beyi Mahmut Paşa'nın ölümüne yol açmıştır. İshakpaşa Sarayı'nın iç avlusundaki mezarlığa gömülen paşanın mezar taşına sonradan kazınmış ölüm tarihi, kendisi tarafından bir süre hapsedirilen Jaubert'in seyahatnamesinde verdiği bilgilerle ortaya çıkmış ve Mahmut paşanın 1805 yılında vefat ettiği tespit edilmiştir (Eyice, 2000: 542). Mahmut Paşa'nın vefatından sonra yerine kardeşi İbrahim Paşa Bayezid Mutasarrıfı tayin olunmuştur.

Mahmut Paşa'nın mutasarrıfı olduğu Bayezid'in Osmanlı-İran sınırında olması nedeniyle sık sık sınır olaylarında aktif rol almıştır. Merkezden gelen emirler doğrultusunda asayışı bozan Şerif Paşa gibi yöneticileri bertaraf etmek için görevler ifa ettiği gibi, kendi başına buyruk davranarak İran'dan sığınan Caferkulu'nu himaye etmiştir. Bunun gibi merkezin emirleri hilafına, iki devlet arasındaki antlaşmalara da aykırı davrandığı da olmuştur. Ayrıca bölgedeki aşiretler arasındaki mücadelede de aktif rol alarak birçoğunun mallarına el koymasıyla birlikte, merkeze olan borcunun ödemesini düzenli bir şekilde yerine getirmemiştir. Bu nedenle devamlı emirnamelerle uyarılırken ayrıca mahkemelere de durum intikal ettirilmiştir.

Buna rağmen Orduyu hümayunun ihtiyaçları için Bayezid Sancağından sekiz bin küçükbaş koyun ve keçi göndermesi, katkısının yanı sıra o dönemde sancakta önemli derecede bir hayvancılığın yapıldığını göstermektedir. Bayezid'in yurtluk-ocaklık statüsünde olması, ihtiyaç duyulduğunda aşiret kuvvetleriyle birlikte Erzurum veya Çıldır valilerinin emrinde orduya katılması, bulunduğu bölgenin stratejik önemi de göz önünde bulundurularak müsamahalı davranılmıştır.

Kaynakça

- Ahmed Cevdet Paşa. (1966). *Tarih-i Cevdet*, 7. Cilt, Sadeleştiren: Tefik Temelkuran, İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Akpınar, A. (1997). *Osmanlı Devleti'nde Aşiret Mektepleri*, İstanbul: Göçebe Yay.
- Bilgili, S, A.(2004) *Osmanlı ve Azerbaycanı I (16 ve 18. Yüzyıllar Sosyal ve Ekonomik Tarih)*, Erzurum: TTK Yay.

- BOA, C.ML 469-19071.
 BOA, AE. SSLM. III., 183-10964.
 BOA, C.ML 41/1892.
 BOA, C.AS 531-22199.
 BOA, C.ML 706-28810.
 BOA, C.ML 478-19479.
 BOA, AE. SSLM. III, 398-22998.
 BOA, C.ML 62-2834.
 BOA, C.ML. 191-7886.
 BOA, TSMA.e 283-21).
 BOA, c. ML, 23066).
 BOA, C.AS 531-22199.
 BOA, C.AS 538-22546.
 BOA, HAT, 160/6689.
 BOA, HAT, 160/6686.
 BOA, AE. SSLM. III.333-19308.
 BOA, AE. SSLM. III. 102-61989.
 BOA, A.DVNS.MKM.MHM.d 3, h. 39.
 BOA, A.DVNS.MKM.MHM.d 3, h. 587-590.
 BOA, A.DVNS.MKM.MHM.d 3, h. 598-600.
 BOA, A.DVNS.MKM.MHM.d 4, h. 5.
 BOA, A.DVNS.MKM.MHM.d 4, h. 211.
 BOA, A.DVNS.MKM.MHM.d 4, h. 225.
 BOA, C.DH 24-1196-1.
 BOA, C.DH 24-1196-2.
 BOA, C.DH 25-1243.
 BOA, C.DH 283-14107.
 BOA, C.ZB 15-747.
 BOA,C.ML 457-18547.

- Bruinessen, V, M. (2006). *Ağa, Şeyh, Devlet*. Çev. Banu Yalkut, 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yay.
 Derviş Paşa, *Tahdid-i Hududı İraniye Memur Derviş Paşa Lahiyası*. Çev. Fatih Gencer (2016), Ankara: Gece Kitaplığı.
 Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, (2004). *I.Mahmut Nadir Şah Mektuplaşmalar, 3 Numaralı Name-i Hümayun Defteri*. İstanbul, s. 182.
 Erkan, K, (2007). *Köprülüzade Abdullah Paşa'nın Şark Seferi Seraskerliği Esnasında Tutulan Sefer Mühimmesi (N. 1146-Z.1147)*. Yayınlanmış yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Şarkiyat Araştırmaları.

- Eyice, S. (2000). İshak Paşa Sarayı. *DİA*, İstanbul.
- Gencer, F. (2011). Merkezileşme Politikaları Sürecinde Yurtluk-Ocaklık Sistemi'nin Değişmesi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 30, S. 49 s. 76.
- Gül, A (2011). Bayezid Sancağı'nın Demografik Yapısına Genel Bir Bakış. *III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul, s. 157-172.
- Gündoğdu, H.(1991). *Doğubeyazıt İshak Paşa Sarayı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- İnbaşı, M. (2004). Çıldır Beyleri: I. İshak Paşa ve II. İshak Paşa. *Güneşin Doğduğu Yer: Doğubeyazıt Sempozyumu Bildirileri*, Ed. Oktay Belli, İstanbul, s. 183-197.
- İnbaşı, M. (2006). Yüzyılım İkinci Yarısında Çıldır Eyâleti ve İdarecileri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 7 /1, Erzurum XVIII 2006, s.89.
- Karataş, Y. (2014). *Bayezid Sancağı ve İdarecileri (1700-1914)*. İstanbul: Kitapevi.
- Kaya, H. (2016). Bayezid Sancağı Örneğinde Osmanlı İdari Yapısında Yurtluk-Ocaklık Sistemi. *Current Resource Social Science*, 2 (1), s. 23, s. 17-26.
- Kaya, H., (2017). 19. Yüzyılım Birinci Yarısında Osmanlı-İran Sınırında Bayezid Sancağı'nda Aşiretler ve Demografik Yapı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt / Vol: 6, Sayı /Issue: 5, s. 2594-2612.
- Kılıç, O. (1999). Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tespitler. *OTAM*, Sayı 10, Ankara, s.125.
- Koman, M. (1966). İshak Paşa Sarayı. *TTOK Belleteni*, sy. 288 s. 2-3; sy. 289 (1967), s. 12-13.
- Mehmed Hurşid Paşa, *Seyahatname-i Hudud*. Çev. Alaattin Eser (1997), İstanbul: Simurg Yay.
- Panzac, D. (2011). *Osmanlı İmparatorluğunda Veba (1700-1850)*. Çev. Serap Yılmaz, 2. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Sarıkçıoğlu, M. (2013). *Osmanlı-İran Hudut Sorunları*. Ankara: TTK Yayınları.
- Sykes, M. (1908). The Kurdish Tribes of the Ottoman Empire. *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, vol. 38, pp. 451-486.
- Temelkuran, T., (1966). *Ahmed Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet*. 7. Cilt, Sadeleştiren: Tefik Temelkuran, Üçdal Neşriyat, İstanbul s. 216-217.

- Tuncel, M. (1994). Doğubeyazıt. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. 9, İstanbul.
- Türkmen, Ö. S. (2016). *Asım Tarihinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (I. Cilt)*. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.
- Uzunçarşılı, H. İ. (2011). *Osmanlı Tarihi*, C. II, 10. Baskı, Ankara: TTK Yay.
- Yıldırım, A. (2013). *Devlet, Sınır, Aşiret: Nusaybin Örneği*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Antropoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.

